

Fra Pietismens første Tid.

Hvorledes det gik med et Forsøg paa før Tiden at indføre Konfirmationen.

Af Pastor Rühmann-Daler.

I sin i »Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte« udkomne Bog har E. Hansen jo givet en saa indgaaende Fremstilling af Konfirmationens Historie i Hertugdømmerne, saa der vel næppe kan siges noget principielt nyt om dette Æmne. Alligevel kunde det vel være af Interesse at se, hvorledes det gik, da Pastor Andreas Wedel i Daler i Aaret 1707 prøvede paa at indføre Konfirmationen. Det var jo længe før den — i 1736 — blev Lov i Kongeriget Danmark og dermed ogsaa i de kongerigske Enklaver, Daler Sogn hørte til.

Tillige kaster Begivenheden Lys over de kirkelige Forhold i Pietismens første Tid: Præstens Stilling og hans Prædiken, hvorfor der i nærværende Afhandling ogsaa er medtaget Stykker, der ikke direkte staar i Forbindelse med Konfirmations-sagen.

Den historiske Kilde for den efterfølgende Skildring findes i de paa Schackenborg opbevarede Birketingprotokoller.*) I Akterne fra 1708 fylder den ca. 23. Foliosider. Kendskabet til Sagens Udgang beror paa Meddelelser fra Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.

Tildragelserne i Daler skal ses paa Baggrund af deres Tid. I Kongeriget holdt Konfirmationen sit Indtog først en Tid efter, at den var slaaet igennem i Hertugdømmerne. Det var Pietismen, som hjalp den til Sejr. Men dette medførte saa paa den anden Side, at Modstanden mod Pietismen tit havde Afvisning af Konfirmationen til Følge, hvilket Moment maaske ogsaa gør sig gældende i det, vi skal høre om siden.

I 1707 blev Andreas Ægidisen Wedel kaldet til Sognepræst for Daler Menighed, efter at han i 2 Aar havde været Medhjælper hos sin Forgænger, Ægidius Hansen Gram. En af hans

Efterfølgere, Provst Riis, bemærker om ham, at han var »en nidkær Mand for Guds Ære, hvis Ihukommelse endnu for mange her i Sognet er udi Velsignelse«. Ogsaa Brødremenighedens Beretninger omtaler ham i samme Retning og som en af deres Aand. Det er meget sandsynligt, at han hørte til Pietismens Forkæmpere paa Vestkysten. Om han end ikke hørte til de største, saa var han dog en af de første. De store Navnes Tid falder jo en Del Aar senere end 1708. Som et nyt udmærket Middel til Guds Riges Fremme i sit Sogn maatte han da anse Konfirmationen, hvis velsignede Virkning han stadig havde for Øje i de slesvigske Nabsogne. I Tiden fra 1700 til 1710 var den jo indført i langt den overvejende Del af Her-tugdømmerne. Energisk, som han var, og vel ogsaa tilskyndet af Kirkens grevelige Patron i Møgeltønder gav han sig til paa egen Haand at indføre den nye kirkelige Skik i sin Menighed. Ogsaa i andre Henseender synes han — maaske ikke altid heldigt og af helt uangribelige Bevæggrunde — at have hævdet sit Embedes Autoritet. Vistnok skal man ogsaa i det sidst-nævnte Forhold søge en af Grundene til det voldsomme Røre, hans Optræden fremkaldte i Sognet i 1707 og 1708.

Om det, der var sket, orienteres vi bedst ved at se Indholdet af 3 Documenter, som spiller en Hovedrolle under Retsfor-handlingen og blev taget til Protokols. Det drejer sig om Sogne-folkenes Klageskrift til Biskoppen, Pastor Wedels Forsvars-skrift og Provst Malthe Junghans' Indberetning om Undersø-gelsen, han havde foretaget i Daler. De gengives med Tingpro-tokollens Skrivemaade.

Beboernes Klageskrift gaar ud paa følgende:

Eftersom voris Sognepræst Hr. Andreas Wedel haver os med adskillige nye Skikke og Paafund anfanget at besvære, saa nødes vi at give hans Højærværdighed tilkjende, at han

1. haver forment de unge Folk, som første Gang ville til Herrens Nadverbord, at de ikke maatte komme til Skrifte, som de andre altid tilforn plejer, naar de havde aflagt deris Kund-skab om deris Kristendom af D Lutheri Catechismus, men han haver solgt dennem en Bog, hvilken de skulde lære, at han

kjendte dem dygtig. Da de nu længe havde lært udi denne Bog, han ofte havde forhørt dem om, da haver han forleden den 1. Søndag udi Advent, tilsagt af Prædikestolen, at Menigheden skulde komme tilsammen paa næstfølgende Onsdag, som var den 30. November, og forbemeldte unge Personer skulle og møde udi Kirken med deris Forældre og Faddere. Bagefter at han havde gjort en Prædiken paa Kirkegulvet for Menigheden, da tog han disse forbemeldte Personer for sig og forhørte og underviste baade af forbemeldte Bogs Indhold saa og efter sin egen Vilje, saasom det 4. af de hellige 10 Guds Bud forklarede han saaledes, at de skulle høre og adlyde hannem mere end deris naturlige Forældre, fordi de ikkun kunde give dem det Timelige og han derimod kunde give dem det Aandelige, og efter denne Forhør var sket, da beføl han dem at følges med sig op til Herrens Alter og sagde, at han vilde kjende dem dygtige, dog med de Vilkaar, at skulle svare paa nogle Poster, som han opregnede for dem, og de maatte sige efter og derpaa med oprakt Finger aflægge deris Ed, og derpaa straks den ene efter den anden at gaa til hannem og give ham deris Haand og saa at gaa om Alteret at ofre, og een da, som intet havde at ofre, da tog han hende med Magt og drev hende med de andre og sagde, gaa kun med, der bliver intet værre deraf. Da dette var gjort, skilte han dem udi en Rad, thi de var 12 Personer og lagde sin Haand paa enhver af dem og sagde til en efter anden: Annam den Helligaand, hvorpaa du nu forsikres ved min Guds ringeste Tjeners Haandspaalæggelse; hvorover blev Menigheden ganske underlig, eftersom de havde aldrig set eller hørt slikt, siden den rene evangeliske Lærdom af Guds Naade blev aabenbaret.

2. Paa den 3. Søndag i Advent, da Teksten handlede om bløde Klæder, og han da prædikede om Klædedragten, sagde han, de kommer med deris gyldenstikkede Huer op til Herrens Alter med 1 Søsling, og hvor dejlig laver det sig, som en død Flue udi en Apothekers Krukke.

3. Paa den 4. Søndag udi Advent anno 1707, den 18. December, efter Prædikenen, der det var oplæst, som skulle oplæses,

da gjorde han en lang Tale om sin Offer, og sagde, en Dryling at ofre er en skammelig Offer, det er Offer til en Svinehyrde og ikke til en Herrens Tjener, men nu vil jeg læse det op efter Matriculen, at en Mand, som staar for 6 Tønder Hartkorn og derover, skulle give hver af de tre høje Fester, for sig selv 8 Skillinger, for sin Hustru 8 Skillinger, for hvert af deris Børn 5 Skillinger, som gaar til Alters; ogsaa Tjenestefolk mere og mindre, ligesom Tjenesten er til. Siden de, som have mindre end 6 Tønder Hartkorn, give 7 Skillinger for sig selv og 7 Skillinger for deris Hustru og for hvert af deris Børn, som gaar til Alters, 4 Skillinger; og de, som have 2 Tønder, skulle give 5 Skillinger for sig selv og 5 Skillinger for deris Hustru, for hvert af deris Børn, som gaar til Alters, it Dytning,*) og det skulle I lægge mig udi Seddelen med eders Navne udi, og dersom I ikke det gjøre, da vil jeg søge Øvrighed og det skal komme ud ved Pantemand; nu jeg haver erindret eder baade om et og andet, men det sidste skulle I ikke antage for Gjerrighed, men derom spørges her, om det er Gjerrighed at begjære sin Rettighed eller at forholde den, naar man ikke kan gjøre Kor efter hvert deris Hoveder; kan de ikke ellers naa det, da skal de, naar deris Koner gaar udi Kirken, korte det af i den Rettighed, som de før have gjort og siden med Brudefolk ogsaa at tage fra den Rettighed, som de før haver givet — saa jeg ikke veed, hvoraf de haver saadant, af hans kongelige Majestæts Lov haver de det ikke, og ikke heller af Øvrighed, ikke af Grevindens Anordning, men dermed ville de raade sig self, og griber saa ind i Kongens Respekt, ogsaa de, som ofre med Brudefolk, saasom gamle Mænd og Koner og unge Karle og Piger, voksne Folk, som snart kunde have min Tjeneste behov, de kommer med deris gyldenstikket Hat med 1 Søsling, hvormed de vanærer Herrens Alter, Herrens Tjener til vedder, haver I ikke faaet nok paa det Sted, at I kunde anderledes ære dem, da kan I tage dem med Eder igjen og gaae med dem til Kroes og see, hvorvidt det kunde strække sig, den ene forarger den anden, dermed piller de Barcken af de smaa Træer, saa de ikke kunde faa deris Fremvækst, bart ud at sige: da kommer de Store de Smaa dertil. Jeg hyder

Trods, hvor det skal være, baade for verdslig og gejstlig Øvrighed; dersom de ikke omvende sig, da maa de vente sig Forbandelse og siden evig Fordømmelse; det var bedre at gaae bag en Faarejord og give dem den legemlige Føde end at være en Lærer og aandelig Hyrde iblandt saadanne gjenstridige Bukke og splidagtige Geder. Men det er jo Forjættelse, at Slangen og dennes Sæd skulle bide os i Hælen, hvi skulle vi vente os bedre Lykke? De, som adlyde mig, til eder haver jeg en anden Tale, over eder og eders Huse skal al Lykke og Velsignelse og siden den evige Fred være.

Datum Østerby den 8. Marts 1708. Som er den ganske Menighed bekendt og vitterlig og nogle med deris Haand bekræfter, og om behovgjøres, da kunde I faae mere. Følger Underkrifterne. —

Et lignende Dokument, som ikke foreligger i Afskrift, indsendtes til Provsten, Magister Malthé Junghans i Møgeltønder, og anker over følgende Punkter: 1. den nye Katekismus-Forklaring, en Bog, som Andreas Wedel uden Øvrigheds Tilladelse havde indført, 2. de nye Ceremonier med Børnene, 3. Ordene om Klædedragten den 3. Advent, 4. hvad der passerede den 4. Søndag i Advent, 5. Brudefolkets Offer og Brudesmykket, 6. Tilbagevisning af et Par Folk fra Herrens Bord for Ofrets Skyld og at han en Dag kom for sildigt til Kirken, 7. at han ikke havde meddelt Skudsmaal til Bortflyttende, 8. at han, inden han begravede et Menneske, først vilde accordere med Vedkommende om, hvad der skal gives for hans Tjeneste.

Paa Foranledning af Biskop Christian Muus i Ribe begav Provsten sig til Daler for at undersøge Sagen. Om Resultatet aflagde han følgende Beretning:

Veledle, Højærværdige, Højgunstige Herr Biskop!

Saasart jeg bekom Hans veledle Højærværdighends Befaling, med aller forderligste at forføje mig til Dahler Sogn, Tilstanden mellem Sognepræsten Hr. Andr. Wedel og Tilhørerne efter indgivne Gravamine at fornemme, haver jeg samme hørsommeligt efterkommet og næstforleden Dominica Palmarum til Dahler overrejist, paa sædvanlige Tid holdt min Tale til Me-

nigheden i Kirken om Aarsagen til min Besøgelse tagende Anledning af Evangelio at tale noget om Lerers og Tilhørers Pligt mod hverandre og derpaa oplæst, hvad som mig var tilsendt at efterforske; hvorpaa jeg gik til enhver af Mandspersoner, og spurgte om dennem var alt dette bevist, hvis derudi befandtes, saasom det i hele Menighedens Navn var angiven. Da jeg befandt, at de ikke var overensstemmende og som jeg derpaa lod Ungdommen udtræde, saa tilligemed bad jeg Hr. A. Wedel, at han vilde lade mig høre, hvad Methode han brugte med deris Undervisning og Overhøren, som han ogsaa gjorde og jeg ikke andet af kunde slutte end var opbyggelig. Men da det kom til det 4. Bud, da hørte jeg, at en Person højt laae derad, da jeg forkarede de Ord, de haver stødt sig paa i deris Angivende, saaledes som jeg for Gud og alle Retsindige vil forsvare. Imidlertid blev jeg nogle Gange al min Begæring uagtet overløben af en løs og ledig Soldat navnlig Mathias Hansen, forbemeldte Person, at antage nogle Breve og løse Seddeler af hannem, som jeg bad hannem have Taalmodighed med, indtil Ungdommen var overhørt. Men som jeg det ikke kunde erholde, en stor Del ogsaa løb af Kirken, saa jeg bad at blive tilstede, men forgieves, forbemeldte Soldat end ogsaa raabte mig haanligen til, skal man og spørge Præsten ad, naar man vil gifte sig, hans Broder truede mig og jeg befrygtede større Ulejlighed, beklagede jeg mig, at jeg ikke kunde gjøre mit Embede fyldest, men gaa hellere ud af Kirken, som jeg ogsaa gjorde. Da i Præstegaarden forbemeldte M. Hansen med et Klagenmaal og nogle Seddeler indkom, som ved deres Antagelse og Beseelse befandtes at være de samme af Indhold, som mig tilforn var tilskikkede, og jeg Hr. A. Wedel communiceret haver. Hvad som ellers forbemeldte Soldat om mig taler og spotteligen angiver, faar jeg at lide indtil saa længe, at hans ublu Angivende i en hel Menigheds Navn anderledes bliver bevist og han baade for dette og det andet ved vor Naadige Høje Herskabs lykkelige Ankomst kan vorde straffet. — Stævningen angaaende, da har jeg aldrig negtet den, men tilbuden mig, naar mig Udkast til Stævning med Mændenes Navnes Underskrifter, som nævner, sambt stemplet Papir

blev overleveret, at den straks skulde udfærdiges, som ej af hannem skeet er og kan ej heller, saa lidet som den største Del af Sognemændene udi hans ublu Angivende til mig haver Behagelighed. I det øvrige beder jeg ydmygt om Forladelse, at dette ikke før er indsendt, saasom jeg haver forment, at Hr. Andreas Wedel ved sin Henrejse til Brøns derom udførlig Relation havde aflagt og jeg desforuden efter hans veledle Højærværdigheds Højgunstige¹⁾ maatte udi en besværlig Tid paatage mig en nødvendig Rejse til at gøre en venlig Forligelse med hederlige Matrone Maren, som ogsaa skeete til hendes Fornøjelse. Hr. Andreas Wedels Apologia følger herhos. Imidlertid vil jeg ydmygst formode og ansøge, at jeg i mit Embede maa maintene-res og ikke slig en Person tillades slige Innormiteter at begaa med haanlig Angivelse, efter største Forurettelser, som ikke fortjener uden med høj Straf andre til Afsky at besvares.

Rekommenderer mig Deres Sædvanlige Affektion og lever Deres veledle Højærværdigheds ydmygste Tjener

Malthe Junghans.

Møgeltønder, den 12. Maj 1708.

— Som det fremgaar af Provstens Skrivelse, var Pastor Wedels Apologia, Forsvarsskrift, hoslagt. Denne var yderligere underbygget af 12 »Documenter og Seddeler«, som det vil vise sig. Begge Dele har man taget Kopi af i Retsprotokollen og de lyder som følger:

1. Denne Punkt angaar først de Unges Catechization. Jeg maatte ved mit Embedes Antrædelse med stor Fortrydelse fornemme, hvorledes en Del Forældre deres Pligt ej agtet — ikke har villet, endskjønt de vel kunde — lade deres Børn gaa saa længe i Skole, at de kunde lære deres Catechismum og dens Forklaring; men saa snart de havde nogenledes lært at læse udi en Bog, havde de taget dem af Skolen og sat Pigerne til Kniplehaandværk og ladet Drengene enten fare til Skibs eller skikket dem ud at tjene — naar de nu vare saa gamle, at skulle gaae til Guds Bord, saa kom Forældrene med dem om Fredagen, at

---

¹⁾ Saaledes i Tingprotokollen. Suppleres skal vel: Anmodning.

man skulde overhøre dem. Da mange ikke kunde deres Catechismum ordret, mindre forstaa den, saasom de sjældent lade sig see ved den sædvanlige Ungdommens Undervisning, ogsaa enten de forstode, hvad de sagde eller ikke, admissere den næstfølgende Søndag til Herrens Nadverbrug²⁾ herover besværede jeg mig adskillige Gange ved Catechizationen og formanede Forældrene at sende deres Ungdom og allermest dem, som med første agtede til Alters — til Skolen — og at lade dem komme til Kirke, naar der undervises i Kristendommen. Da nogle velsindede kom til mig i mit Hus og bade mig, at eftersom jeg havde formanet dem til at sende deres tilvoksende Ungdom i Skole, førend de ville gaa til Guds Bord, jeg da vilde forskaffe dem saadan en Catechismus Forklaring, som var let for Børnene og derhos en, som var trykt, saasom den, hvilken min salige Formand brugte i sin Tid, var skrevet, og mange, særdeles Pigebørnene, ikke havde lært saa meget i Skolen, at de kunde skrive. Som jeg nu tænkte paa, hvorledes den Forklaring, som Menigheden var vant til, kunde komme til Trykken, kom Bogføreren af Flensborg og havde en med sig, som forrige Superintendentens over det kongelige Førstendom Sleswig-Holstein S. D. Christian von Stycken^{*)}) paa Tydsk har ladet undgaae, men nu paa ny er oplagt og fordansket, hvilken, der jeg gjennemsaae, fandt jeg den saa let og nyttig, at jeg den mine Tilhørere rekkommenderede, hvilke og en Del indkjøbte den uden ringeste Tvang til deris Børn, som den og i Menighederne omkring os med Glæde saavel af Tilhørere som Lærer blev antagen. Derover er at nu faa af mine Tilhørere klager, og det er Oprindelsen til al den Fortræd, som mig nu vederfares, at jeg har urgeret, paa Ungdommens Undervisning, grundige Videnskab i deres Salighedssag, førend de admitteres til Sakramentet, hvortil saavel min for Deres Højærværdighed aflagte Embedsed som og forrige Sal. Biskop D. Anckertsens 6te Monitum synodi vardensis 1694 *) har bevæget mig.

2. Denne Punkt angaar Confirmationen, og kan det vel være muligt, at mine Anklagere ikke tilforn har set denne ritum for-

²⁾ Saaledes i Tingprotokollen.

handlet, da den dog i selve Menigheden, som hører til Tynder, er brugelig og udi en Traktat af Salig Præpositus Magister Trog. Arnkiel i Aabenraa, med alle Ceremonier er beskreven, saa den er alle Literatis bekjendt som en ældgammel og in pristina purissima ecclesia expereret Skik, hvilken næsten alle Lutherske Provinziæ i Tyskland haver i Brug, og er saa nyttig, at dersom den allevegne blev dreven, skulle der snart ses en bedre Christendom end nu omstunder fornemmes, og det er hjertelig at bejamre, at denne ædle Skik savnes alene her i Danmark, og kunde den efter min enfoldige Mening gjøre Kristi Menighed en stor Velgjerning, som kunde udvirke Hans kongelige Majestæts allernaadigste Befaling, at den her i Riget skulde interduceres. At jeg ikke propriosum har foretaget denne Skik i min Menighed, det kan jeg med fuld Sandhed bekræfte, og dermed forholder det sig saaledes: det sidste, da Salig Fru Grevinde af Schack, min naadigste Patrona, var her paa Schackenborg og jeg havde den Ære Dom. 8 post Trin. 1706 at prædike for hende i Møgeltønder Kirke, bespurgte hendes Naade sig med mig efter Prædikenen om et og andet. Og som jeg refererede hende, at Forældrene saa nødig vilde lade deres Børn gaa til Skole, at blive undervist i deres Catechismo, førend de ginge 1. Gang til Guds Bord, sagde hun, Jeg skulde gjøre som Præsterne i Haderslev Provsti og alle Sogne heromkring i Førstendømmet, hvor der baade til at opmuntre Forældrene til des flittigere at sende deris Børn til Skole og Børnene des mere at beflitte sig paa at lære deris Guds Kundskab, holdes offentlig Eksamen for Menigheden og Børnene iligemaade offentlig skulde confirmere det Løfte, som deris Faddere haver gjort paa deris Vegne ved Daaben. Jeg svarede, at den Skik var mig saare bekjendt, men jeg turde ikke vove at realisere den, med mindre det kunde ske med min gejstl. Øvrigheds Consens, men hendes Naade beføl mig det i gode Folks Paahør, at jeg skulde gjøre det, lovede ogsaa at conferere med Eders Højærværdighed derom, at mig ingen Fortræd deraf skulde tilvoxe, ikke des mindre saa er det nu blot en eneste Gang bleven prøvet, og har jeg siden, uden sliig offentlig Confirmation nogle Gange haft Børn første Gang

til Guds Bord, iblandt andre ogsaa een af Jørgen Nielsens Søner i Østerby, som dog har været den første at underskrive Klage-maalet over mig. At der dog skulde ske en Daabspagts Confirmation, det synes det 3die Monitum synodi vardensis 1699 at ville have. ^{b)}

3. Denne Punkt handler for det 3die om en Tale, som jeg afvigte Aars Dom. 4. Adventus holdt efter Prædiken, hvori jeg mange Enormiteter, som grasserede i Menigheden, lastede, omsider ogsaa meldede noget om den visse og uvisse Indkombst, som en Del her gør saa liden, refererer mig i den Fald til min underdanigst gifne Beretning om mit Kalds visse og uvisse Indkomst Dat. d. 22. Sept. 1707. Saa gaf jeg tilkjende, at de Formuendes Offer paa de 3 store Højtider var saare ringe og haanlig, og at det ikke var efter en Kristens Billighed, som jeg og iblandt min Sal. Formands Brevskaber har fundet en Copie af et Klagemaal til Sal. Fru Grevinde af lige Indhold, hvis Original skal findes paa Schackenborg, hvorpaa hendes Naade med egenhændig Paaskrift har befalet alle Schackenborgske Undersaatter, at alle, saa mange ikke var ganske uformuende, skulde ofre deris Sognepræst 8 Sk. paa Alteret. Men som mig syntes, det var for meget, at alle skulde give lige meget, understod jeg mig hos en Supplique til Hans Høje grevl. Excellence af Schack at føje et Forslag, som syntes bekvemmere, paa hvilken jeg af velærv. Hr. Inspektør Frostberg paa Schackenborg fik den Resolution, hvoraf Copie herhos findes, hvilken jeg bemeldte Søndag tillige med det projecterede Forslag oplæste for Menigheden og skal jeg med Sandhed kunde sige, at jeg ikke fremførte det som en Befaling, men at det kunde staa enhver frit for at gjøre derefter eller ikke, og anderledes blev det ikke anført, end at hver kunde vide, hvad der er billigt og skyldigt, hvilket en Del her i Menigheden baade tilforn og endnu har ladet sig befalde. Ellers findes i dette Klageskrift meget, som aldrig kan gjøres bevisligt, at jeg det har kaldt, og maatte Concipienten ville skamme sig, at han efter en ærlig Præstemands Mund har sammenskrevet saadant, hvorudi ingen Connexus og ingen Sand finder sig, saasom det ene er sammenblandet

med det andet. Skulde det forlanges, kan jeg endnu fremvise Brude-Talen, som da blev holdt, hvilken — maaske — kan gjøre fuldkommen Underretning om Aarsagen, hvorfor disse faa var bleven oprørt, d. v. s. fordi jeg efter deres Mening for dristig og uden Frygt har førdt den Hellig Aands Embede at straffe Synden.

Nr. 7, 8, 9. Klagerne Nan Janssen og Jochum Christian, som om Paaske dog er fløttet her af Sognet, bleve forledet Aars efter Høst udi Dahler Kirke copulerede, hver til sin Hustru. Da de ikke med deris Brudeoffer, som dog alle andre tilforn har gjort, efterbefulgte den gamle Observance, som her i Menigheden i min Sal. Formands Tid har været brugelig, hvorfor, som det var i Enkens Naadens Aar og hun ikke var tilfreds dermed, jeg ikke kunde lade slig gammel Skik falde, alt eftersom disse Personer var ved gode Midler og gjorde stor Bryllup, sendte dem derfor deris Offer til ved Dégnen med den Tilskrift, som Nr. 4 udviser. Da de nu uden nogen Ret at gøre, lang Tid derefter vilde til Skrifte og Guds Bord, erindrede jeg dem formedelst Nr. 8 slig deris Uret og formanede dem til at tage deris Samvittighed og Christendoms Pligt i agt, hvilket, som det ikke vilde frugte, lod jeg det for Freds Skyld derved forblife, indtil de kommer og fordrer deris Skudsmaal. Da jeg igen gjorde Formaning til dem, at de dog ikke skulde være saa trotsige i at nægte mig det, som andre hverken havde nægtet min Sal. Formand eller mig, men som de sig til slet ingen Billighed vilde bequemme, bekjender jeg, at jeg efter Enkens Begjæring nægtede dem deris Skudsmaal, alt eftersom de ikke leverede mig Øvrigheds Pas, hvorpaa jeg slig Skudsmaal efter Hans Ko. M. allernaad. Forordning om Skudsmaal skulde forfatte, hvilken Forordning tillige med andre flere Gejstligheden angaaende mig nogle Dage tilforn blev laant af en god Ven, ellers jeg snart af Uvidenhed kunde have forset mig, saasom jeg tilforn intet vidste deraf at sige.

Nr. 3. Det er en Sag, som mellem veledle Hr. Inspect. Frostberg og mig for et heel Aar siden i Provstens velærværdige Mag. Malthe Junghans og Sognepræstens i Emmerlef ær-

værdige Hr. Markus Kiel deris Nærværelse paa Schackenborg er bleven debateret, men jeg kan ikke forstaa, hvorledes Bønderne har faaet det at løbe med, eftersom ved bemeldte venlig Forlig bona fide blev promitteret, at Documenterne i den Sag paa begge Sider skulde mortificeres. Nr 4 er en Citation til en Bols Mand i Østerby og hans Broder at anhøre mit Klagemaal over dem for Provsten i Møgeltønder, som samme Tid paa sit Embeds Vegne her i Præstegaarden noget havde at forrette. Den førstes Hustru havde ved hendes sidste Kirkegang ikke beteet sig saa høflig som de 2 forrige Gange, den anden ofrede ikke til Paaske og til Pinsefest, men som det kun var en Bagatelle, lod jeg mig den førstes trotsige Surfittighed befalde og den anden gav jeg paa mit Lefnets Tid fri for at ofre, eftersom han torde, med al Sandhed, besværges sig, at han ikke kunde formeae at give mere.

Nr. 5. Denne Sag er ogsaa ved venlig Forlig bleven for Provsten i Møgeltønder afgjort, især er det, som Nr. 5 melder om, sket efter Provstens Raad, saasom Sagen for ham var andraget, og angik en meget grov Forseelse, som dog formedelst Forlig er bleven forglemt, og undrer jeg mig des mere, at det nu paa ny andrages, vil ikke tro, at det er sket med Mandens, som det vedkommer, Vilje og Videnskab.

Nr. 6 er et Brev til ovenbemeldte Jochum Christian, hvilken efter en gammel Rettighed, som her i mangfoldige Aar har været brugelig, og ingen, uden ham, i min Tid har vægret sig derudi, skulde for hver Sommer, han har været til Skibs givet mig 1 Skilling til Diskretion ved sin Hjemkomst, og hvorvel han 3 Aar havde været borte og gjort en lykkelig Rejse, ofrede mig sidste afvigte Jul dog kun 1 Sk., hvormed Enken ikke heller, saasom det var i hendes Naadens Aar, vilde være fornøjet.

Nr. 7. Dette Brev uanset gjorde jeg dog Ligprædiken over bemeldte gamle Kone, og fik kun hvad Manden, som skulde lade hende begrave, vilde give, endog det var kun lidet, efter Omstændighedernes Beskaffenhed og jeg i nogle Uger maatte bie efter det samme.

Nr. 11 og 12 er de Sedler, hvilke jeg ved Degnen mod forledet Aars Pinsefest, lod nedbære til indmeldte Bolsmands Kone i Østerby og hendis Børn med Begjering at de derudi vilde lægge deris Offer, hvilket jeg med al forrige Begjering aldrig kunde erholde, da dog alle andre her udi Sognet, Bols mænd, Kaadnere og Inderster (4 Bols mænd i Østerby undtagen) med en god Villie er vante at gjøre det d. v. s. at lægge deris Offer i Seddeler og skrive deris Navne der udi, men denne Enke med hendes Tilhængere har altid villet have nogen Præ for andre, det er ogsaa lettelig at slutte, at hun og hendis Sønner var Hovedmanden for begge disse Klagemaal, saasom det er hendis Datter, Nan Jansen har faaet, og som Moderen i min salige Formands Tid har signaliseret sig, at hun er blandt deres Tal, som have deris Lyst af at trættes med en Præst, saa begynder i Særdeleshed den ene Søn Anders Hansen synligt agere det samme, at han ikke skal synes vanslægtig. I den Sted jeg nu vel havde haft Aarsagen til at klage, saa tager jeg dog med Taalmodighed af Kærlighed til Fred mod al saadan Fortræd, man endda for og for af disse faar, saasom det er langt fra, at al Menigheden derudi er interesseret. Over alle deris Forurettelser ligger dette da til, at de og befører mig for min gunstige Øvrighed, saasom de da med nys skulde forurolige Dem, men Gud veed bedst alting, enten jeg har givet dem Aarsag at klage over mig eller de har givet mig Aarsag at sukke over dennem. I det øfrige vil jeg indstille min Sag til Deris Højærværdigheds gunstige Dicission, og hvor der kunde være nogen menneskelig Skrøbelighed, som vel er muligt, der beder jeg efter strengeste Ret ikke at forfare, at ikke Embedets Ære skulde formindskes og de opsætsige i deris Ondskab dis meer bestyrkes, helt eftersom her hverken kan klages over Embedets Forfømmelse eller vildfarende Lærdøm eller forargeligt Lefnet. Jeg har den store trolige Tillid til Deris Højærværdighed, at De ved Deris Biskoppelige Myndigheds Interposition bringer disse faa Urolige til at bevise mig deris Sjælesørger i de Ting, som angaar deris Børns Salighed den skyldige Lydighed, hvorimod

jeg forpligter mig saaledes at omgaas med dennem, at til Klage-
maal ikke skal gives dennem ringeste Aarsag eller Anledning.

Deris Højædle Højærværdigheds allerærbødigste Søn udi
Christo.

Andreas Wedel.

Dahler Præstegaard, den 8. Maj 1708.

Hvad veed vi nu om Sagens videre Forløb? Da Ribe Bispes-
arkiv for Aarene omkring 1708 hverken har Kopibøgerne over
Bispens udgangne Breve og heller ikke indkomne Sager fra
Møgeltønder Herreds Provsti kan der ikke oplyses noget herom
ad denne Vej. Derimod har Sagen været forhandlet ved Lande-
modet og Protokollerne derfra meddeler en Del om den, skønt
alle Bilag mangler og mange Enkeltheder derfor er gaaet tabt.

Første Gang har den været for ved Ribe Landemode i Juni
1708. Sognemændenes Klagemaal var grundet paa, at Pastor
Wedel havde »anfanget adskillig ny Skik og Paafund, som ikke
grunder sig paa Loven og Ritualet, derhos haft ubillige og lov-
stridige Præentioner, saavel ved Offeret paa de 3 højtidelige
Fester, som naar der kan være Brudefolk, Kirkegangskoner og
Begravelser alt til Menighedens Besværing m. v.«. Det er jo
ikke svært at genkende de enkelte Punkter fra Beboernes oven-
for aftrykte Klageskrift. Som de sidstnævntes Repræsentant
var Anders Hansen fra Østerby kommen til Stede. Ogsaa Pa-
stor Wedel havde givet Møde. Men da Bispen var syg og senge-
liggende, udsattes Afgørelsen til Varde Landemode, der skulde
afholdes i Oktober. Alligevel synes et Par Afsnit i Bispens
Landemonita til Præsterne uden Tvivl at være foranledigede
af den foreliggende Sag, nemlig:

7. Præsterne advares »at tage dennem Vare for, at de ikke
ved Embedets Forretninger introducerer andre Ritus end de,
der grunder sig paa Loven, Ritualet og højagl. allern. Befalin-
ger, i Betragtning, at hver den, som sibi sapiens vil introducere
Noviteter og gøre sit Embede anderledes end hannem er fore-
skrevet og befalet, han handler imod Eds og Embeds Pligt, gør
og det, som Menigheden kan støde sig paa, og ingen har Magt

til at gøre uden Kongen alene, og sætter sig derfor i saa megen større Fare og Fortræd.

8. For Alting formanet Præsterne at de ikke under Prætext af den Nidkærlighed, som bør være hos Embedet, Kirkens Myndighed, den Ære og Lydighed, som Tilhørerne ere deres Lærere skyldige, og den Ret, de har til deres præstelige Indkomster, baade udi Guds Ord og udi Loven, misbruger til deres Embeds og Præstestændens Foragt og Vanære, idet de prædiker dennem selv, hvor de bør prædike Christum, gøre deres egen Sag til Guds Sag, søge deres egen Ære og Interesse og bliver hovmodige og gerrige, i den Sted de burde være ydmyge, sagtmodige og fornøjelige og efterleve Petri Førmaning 1. Pet. 5 V. 2det og 3die«.

For at staa paa en god Retsgrund ved Varde Landemode, forlangte Anders Hansen og Ligesindede et stort Vidneforhør anordnet for Møgeltønder Birkeret. Dette foretoges den 17. og 18. August 1708. Det er Forhørsakterne, som bortset fra Vidneudsagnene ogsaa indeholder Kopierne af de 3 gengivne Skrivelser og saaledes giver et Billede af hele Tildragelsen samt Fingerpeg med Hensyn til dens Følger. Ikke færre end 30 Vidner var blevet stævnet: 18 fra Østerly, 9 fra Daler og 3 fra Gerup. Dommer Niels Saabye fra Lustrup ledede Retsforhandlingen efter Grevens Anordning, da Birkedommer Christian Thomsen i Møgeltønder var en Svoger til Pastor Wedel. Ogsaa denne mødte for Retten. Derimod nægtede Provsten at komme, idet han sendte følgende Protest:

Eftersom jeg til i Dag er af Soldat Anders Hansen i Østerby paa sine og Consorters Vegne til Møgeltønder Birketing indstefnet for Vidner at anhøre saavidt mig skal vedkomme anlangende hvis forleden Palme Søndag i Dahler Kirke skal være passerit, saa er ikke min Lejlighed for Tinget at møde, men vil hermed alleneste Rettens Forvalter forestille Lovens 1. Bogstav 13. Cap. 21. Art. (.), efter hvis Anledning jeg vil formode, at bemeldte Soldat ikke tilstedes nogen Vidner, Ord og Tale angaaende, efter saa lang Tids og saa mange Tingdages Forløb, at

føre, med derhos tjenestlig Begjering, at denne min lovmæssig Protestation for Retten maa læses, paaskrives og protokolleres.

Møgeltønder, den 15. Aug. 1708.

Malthe Junghaus.

Forøvrigt bekræfter Vidnernes Udsagn i det store og hele, hvad vi veed fra de 3 Hoveddokumenter. Den ene har set og hørt lidt mere, den anden lidt mindre. Noget nyt fremkommer de ikke med. Derimod er hine Punkter 7 og 8 af Biskoppens Landemonita saavel som hele Sagens Udgang egnede til at kaste et noget ugunstigere Lys paa Wedels Personlighed. Det lader til, at det ikke blot har været blind ungdommelig Nidkærhed men faktisk nogen Pengebegærlighed og et forkert Syn paa hans Embedes Myndighed, som har været Drivkraften i en Del af hans Fremgangsmaade. Paa den anden Side giver hele Sagen os dog i høj Grad et Indtryk af, at hans Kristendom var ægte og at ikke for ingenting Anders Sørensen Vedels (hans Oldefaders) Blod flød i hans Aarer. Den Formodning, som jeg før har udtalt angaaende hans Forhold til Pietismen, lægger efter min Mening selve Sagen nær og ikke blot de oven anførte Vidnesbyrd fra en Efterfølgers og fra Brødremenighedens Side. Af samme Grund er det nok, at eventuelle Skavanker, der jo maaske med Tiden er blevet overvundet, ikke har været en blivende Hindring for god Forstaaelse mellem ham og Menigheden. Heller ikke er det udelukket, at Dommen over Andreas Wedel kan være dikteret af antipietistiske Tendenser.

I hvert Tilfælde blev der ved Varde Landemode i Oktober 1708 af Anders Hansen-Østerby fremlagt et Forlig mellem Præst og Menighed, som var indgaaet den 17. Oktober, og Wedel udbad sig Stiftsøvrighedens Konfirmation af det. Landemodet afsagde imidlertid følgende Kendelse:

Saasom Sagen befindes af den Beskaffenhed, endskønt Parterne har indbyrdes forligt sig, bør dog Sognepræstens udi Daller Hr. Anders Wedels Brøst og Forseeelse endelig paakendes, og som Provsten Mag. Malthe Junghaus selv er stævnet, saa vil derfor samme Sag af en anden Provst, som Biskoppen dertil

anordner, videre paatales og til førstkommende Riber Landemode til Paakendelse indstævnes efter Lovens 2den Bogs XVI Cap. 5. Art. ^d), som og bemeldte Provst Mag. Malthé Junghans udi sit Indlæg paastaar, at Citantens og hans Consorters Præ-
tentioner imod hannem bør først for Underretten at udføres, og som han selv er Provst i Møgeltønder Herred, udi hvilket hans Kald ligger, saa beskikkes til Provsteretten udi denne Sag efter foregaaende Stævnamaal saasom Vicepræpositus lovligen og forsvarligen at administrere Sognepræsten udi Emmerlev Hr. Marcus Kiel og til at sidde Retten med ham 2de Præster ud af Lø Herred, nemlig Hr. Nissenius Weddel, Sognepræst til Døstrup, og Hr. Peder Mortensen Stavning, Sognepræst til Medolden, henseende til, at der foruden de indstævnede ere ej flere Præster udi forskrevne Møgeltønder Herred end bemeldte Hr. Marcus Kiel.

Om denne Provsterets Forhandlinger vides intet. Den 20. Juni 1709 faldt der ved Landemodet i Ribe endelig følgende Dom i Sagen:

Saasom Sognepræsten udi Daler, H. Anders Wedel udi sit Indlæg d. 19. Junii 1709 deprecere og afbeder den Brøst og de Forseelser, som hannem ere overbeviste, og lover herefter nøjere og bedre at observere og rette sig efter Lov og Kirkeritual, og som samtlige Provster giver hannem ellers for sit øvrige Forhold i Embede og Levned et godt Vidnesbyrd, bedendes med hannem, at han som en ung Mand, der ikke længe haver været udi Embedet, ikke til Velfærds Spilde, men med Mulkt maa blive straffet, siden og Sagen mellem ham og hans Tilhørere allerede forhen er bleven forligt. Da efter saadan Beskaffenhed bliver hans fortjente Straf for denne Gang saaledes modereret, at han skal betale til fattige Præsteenker 30 Rdlr. og udi Sagens Omkostning til Provsten H. Peder Brodersøn 4 Rdlr.

Og bliver han, Hr. Anders Wedel, alvorligen advaret og formanet, at han saa kær, som han haver sin Velfærd, troligen holder det Løfte. som han udi foranførte Indlæg gjort haver, saa at han under sit Embedes Forbrydelse herefter ikke understaar sig enten ved Katekisation eller nogen anden præstelig

Forretning at indføre eller bruge nogen Novitet eller saadan Skik, som enten er imod Loven eller Ritualet eller og ikke finder Grund derudi, ej heller imod Loven at foreskrive nogen, hvad hannem for præstelige Forretninger skal gives, men saa vel uden Undskyldning, Prætext og Contravention retter sig efter højst bem. kgl. Majests. Lov og Ritual og bliver ved Kirkernes udi disse Riger derpaa grundede Skik og Brug, som uden Gerrighed og Egennyttighed, Egensindighed og Fortrædelighed, med den Fornøjelighed, Sagtmodighed, Beredvillighed, Fredelighed og Kærlighed, som bør være hos en Guds Ords Tjener, forholder sig efter Embeds og Eds Pligt. —

Med sit Navns Underskrift maatte Wedel love at rette sig efter den af Landemodet vedtagne Kendelse, og dermed var Sagen afsluttet.

Den 28. Januar 1931 aabnede Menighedsraadet et Gravkammer i Daler Kirkes Midtergang. Kamrets Eksistens var blevet opdaget ved et Tilfælde noget i Forvejen, idet en Gulvflise havde løsnet sig, fordi Sandet, den laa i, forsvandt i et Hul, som var opstaaet nedenunder og stod i Forbindelse med Begravelsen. Der fandtes en meget solid og vel bevaret Hvælving, som nok er den samme, Kirkeværge Th. Mamsen i 1805, da det blev forbudt at have Begravelser i Kirkerne, i en Indberetning skriver om: »et muuret Begravelse er der vel, men da ingen vil paatage sig at vedligeholde det, saa blev det for ongefehr en halv Snes Aar siden fyldt med Jord, og saa længe jeg kan erindre, er ingen Liig der bleven nedsat. — Denne Udfyldning med Jord havde dog kun indskrænket sig til Nedgangen. Selve Gravrummet havde man ikke rørt ved og her kunde man konstatere Levninger af 3 Kister. Men kun eet Fund blev gjort, som kunde give lidt nærmere Oplysning om, hvem de 3 Kister har rummet. Det var en Kisteplade af Bly med tysk Indskrift over Anna Catharina Wedelin, død i Sønder Lygum den 7. Januar 1742, den første Datter fra Pastor Wedels andet Ægteskab, som var opnævnt efter den efter kun 2 Aars Ægteskab afdøde første Hustru, en Datter af Wedels Forgænger i Embedet. Det ligger

meget nær at antage, at hun har ønsket at blive bisat ved Siden af den, hun fik Navn efter, og at den 3die Kiste har tilhørt Faderen, Pastor Andreas Wedel, selv, der har været en af de sidste Præster i Daler, der døde (1730) i det Tidsrum, da Præsterne endnu havde Ret til en Begravelse i Kirken. Og at Pietismens Trosaand har været over denne Familie, derom turde maaske ogsaa det Vers aflægge Vidnesbyrd, som er anbragt paa den omtalte Plade og omtrent lyder saaledes:

Fahre hin O Eitles wesen
Hab dich wohl, O schnöde Welt.
Jesum hab ich mir erlesen,
Er ist es, der mir gefällt.

Noter.

*) Mit Kendskab til disse Akters Tilstedeværelse kan jeg takke den tidligere Sognepræst i Møgeltønder, Hr. Pastor Bolten, for.

**) Et Dytning: antagelig identisk (eller Fejlskrivning?) med det olddanske fra det tyske stammende Ord Dötting eller Dötken, ogsaa Dytting og Dytken, en lille Mønt = $\frac{1}{16}$ Daler, jfr. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog I 424 og V 201.

***) Christian von Stöcken: Die vernünftige lautere Milch des heiligen Catechismi. Ratzeburg 1672. Bogen udkom i flere Oplag og blev ogsaa oversat paa Dansk.

a) Acta Synodi Wardensis ad diem 24 Octobris Anno 1694. Monita — 6) Der beklages, at naar nogle unge Folck haffver været forsømmelige, og ey ladedt sig i deris Opvext udi deris Børne Lærdom vel underviise, da forføye de sig hen i andre Sogner, antagende der Tieniste en kort Tid, søgendes saa i en fremmed Meenighed at komme til Offverhøring og Sacramentet, hvorudi dem alt for lettelig paa nogle Stæder biefaldes. De, hvor sligt fornemmes, som aff saadan ung Persons Ankomst og Alder vel kand eragtes, vilde Præsterne tilholde samme at skaffe en Attest fra sin Sogne Præst om sin Ungdoms Forhold, om Stædet ey for langt er fraliggendes, men for alting icke løselig, men grundig offverhøre enhver, som begærer første Gang at komme til Sacramentet, som de for Gud agter at ansvare. (Ribe Stifts Landemodeprotokol 1694—1711, i Viborg Arkiv).

b) Acta Synodi Wardensis ad diem 25 tum Octobr. 1699... Monita et Conclusa 8. »Domini Præpositi et Pastores vilde flittig formaae deris tilvoxende Ungdom udi deris Menigheder at komme til deris Daabs Pacts Confirmation ved Ofverhøring, den hellige Absolution og den hellig Nadveres Brug, saa snart Aar og Alder dem det judicium discretionis forunder, at de unge schal icke begynde af publica absolutione, før de nogen Sinde til privatam er komne, som dis verre! Exempler findes paa«.

c) Danske Lov Bog I, Kap. 13, Art. 21: Hvo Vidne vil føre paa hvis een anden sagt haver, hand skal det gjøre paa fersk Fod og til første Ting som hand lovlig Kald og Varsel til kand give, efterat hand om saadan Paasagn er videndis vorden; Ellers skulle Vidne paa eens Mund ikke gielde imod hans benægtelse.

d) Danske Lov Bog II, Kap. 16, Art. 5: Dersom de (d. v. s. Provsterne) befinde nogen Brøst, eller Foresømmelse, hos Præsterne, eller andre deris underhavende Geistlige, i deris Embede, Forhold og Levnet, da skulle de flittelig paaminde dem, hvad de bør at gjøre, og hvilke sig da ikke ville rette, dennem skulle de indføre for Superintendenten, og hvilke hand da ikke kand sette til Rette, dennem skulle de stævne til Provstmøde for Kongens Stigtsbefalingsmand og Superintendenten, og aldelis intet Uskikkeligt dølge, eller underslaa, men tilbørligen lade det paatale og straffe, saa fremt de ikke selv derfor ville stande til Rette.